

această secțiune a cărții și la locul potrivit este preluată aserțiunea istoricului Dennis Deletant, după care termenii armistițiului au constituit baza pentru transformarea României într-un stat comunist. În acest sens este analizată întreaga legislație din anii 1944-1945, care sub pretextul democratizării vieții publice oferea avantaje sporite forțelor de stânga și, în special, comuniștilor, până când aceștia au preluat de fapt puterea prin intermediul guvernului dr. Petru Groza. Instaurarea noului guvern făcea parte, de fapt, din planul secret de sovietizare a României, elaborat de Ana Pauker, din partea P.C.d.R., și Evgheni Suharov (PCUS) la București la 7 martie 1945, după cum subliniază autorul în ultimul capitol, intitulat *De la economia mixtă la economia de tip sovietic*. În acest capitol sunt prezentate principalele măsuri care au condus treptat la preluarea întregii activități economice de către organele de stat, începând cu reforma agrară din 1945 și terminând cu naționalizarea principalelor întreprinderi la 11 iunie 1948. Aceste etape economice au fost prezentate în numeroase volume și studii de până acum, dar Nicolae Păun aderă la unele puncte de vedere radicale, mai puțin vehiculate. Astfel, consideră că reforma agrară din 1945 a însemnat primul pas în direcția procesului de colectivizare a agriculturii, iar nu generalizarea micii proprietăți țărănești, cum se afirma până acum. De asemenea, spre deosebire de istoricii care consideră că între 1945-1947 a avut loc o anumită refacere economică, el ajunge la concluzia că situația evolua către dezastrul total, urmărit în mod conștient de către comuniști pentru a avea pretextele necesare în vederea acaparării pârghiilor instituționale de către stat. Autorul recurge la anumite nuanțe originale și în ce privește evenimentele de politică externă, cum ar fi reinstaurarea administrației românești în Nordul Transilvaniei, Conferința de pace de la Paris, refuzul de a accepta Planul Marshall sau aderarea P.C.R. la Cominform. De asemenea, acordă o atenție sporită încercărilor regelui Mihai de a se opune procesului de sovietizare a României, ceea ce a dus, după cum se știe, la înlăturarea monarhiei și proclamarea republicii.

În acest fel Nicolae Păun imprimă o puternică amprentă personală în expunerea proceselor macrostructurale din viața economică românească a secolului XX. Spre deosebire de numeroase alte studii de istorie economică, care reprezintă în mare măsură o înșiruire de date statistice și de evenimente, în cazul de față avem de a face cu o carte de atitudine, de interpretare, care va prilejui dezbateri și noi eforturi de gândire inovatoare. Autorul înfățișează o istorie vie, în desfășurare, în care actorii de pe scena vieții economice și sociale își aduc permanent contribuția la desfășurarea proceselor înfățișate. Refuzând să-și asume tipare de gândire încetățenite de multă vreme, autorul aduce o contribuție semnificativă la evidențierea pârghiilor de bază care au modelat societatea românească din secolul trecut.

Ludovic Báthory

Bujor SURDU, *Visarion Roman (1833-1885)*. Ediție îngrijită de Alexandru Onojescu, Vlad Popovici, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2008, 308 p.

Publicarea tezei de doctorat a profesorului Bujor Surdu reprezintă finalizarea unei însemnate acțiuni de restituire istoriografică, înfăptuită de doi tineri istorici, prin intermediul Facultății de Istorie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, Alexandru Onojescu și Vlad Popovici. Elaborată în anii 1946-1947 și susținută în primăvara anului 1947, teza de doctorat a lui Bujor Surdu – pe atunci tânăr istoric – nu a avut șansa să fie editată în condițiile tribulațiilor ideologice de după anul 1948. Bujor Surdu a rămas credincios terminologiei științifice interbelice, el însuși fiind un produs al școlii istorice clujene, și nu a adoptat „limba de lemn” numai pentru a se conforma cerințelor politice momentane. De altfel, o cercetare referitoare la viața unui eminent militant național român din secolul al XIX-lea nu mai era de actualitate, astfel încât și titlul de doctor a fost recunoscut în mod oficial abia în anul 1966, la două decenii de la susținere, în condițiile unui anumit dezgheț ideologic. Astfel că teza de doctorat a zăcut în dosarul personal al profesorului Bujor Surdu timp de câteva decenii, în arhiva Universității „Babeș-Bolyai”, unde a fost descoperită oarecum întâmplător, nu de mult timp. După cum reiese din nota editorilor, profesorul Nicolae Bocșan, eminentul istoric clujean, i-a

îndemnat și încurajat pe cei doi tineri cercetători la publicarea acestei prestigioase monografii referitoare la viața și activitatea lui Visarion Roman. Inițiativa s-a bucurat în egală măsură de susținerea profesorului Marcel Știrban, demn urmaș al profesorului Bujor Surdu la Catedra de istorie contemporană, continuator al spiritului său creator. Profesorul Marcel Știrban a semnat un *Cuvânt înainte*, care reprezintă o adevărată exegeză a personalității istoricului Bujor Surdu, reprezentant de seamă al școlii istorice clujene, atât prin opera sa, cât și prin faptul că a contribuit în mare măsură la formarea unei noi generații de specialiști în istoria modernă și contemporană a României, atât în învățământul universitar, cât și la Institutul de Istorie din Cluj al Academiei Române. După cum remarcă istoricul Marcel Știrban, Bujor Surdu a fost „un exemplu demn de urmat, nu însă ușor de imitat.” Tot astfel, referindu-se la relațiile dintre Bujor Surdu și cei pe care-i îndruma, subliniază că „puterea exemplului e întotdeauna mai mare decât cea a controlului”, astfel că îndeplinirea obligațiilor profesionale devenea pur și simplu o îndatorire morală, iar nu o povară. Statura științifică a profesorului Bujor Surdu se sprijinea pe latura profund umană a personalității sale, care îmbina fermitatea cu prudența, bunăvoința, modestia și înțelepciunea.

Am putea spune că omul Bujor Surdu și-a însușit modelul de comportament al celui pe care a încercat să-l descifreze în anii de tinerețe, eminentul activist pe tărâm politic, economic și cultural Visarion Roman, personalitate de marcă a românilor ardeleni din secolul al XIX-lea. Acest lucru este remarcat și de Vlad Popovici, unul dintre editorii volumului, care a întocmit o notă biobibliografică asupra vieții și activității istoricului Bujor Surdu. Pe lângă faptul că încearcă să deslușească cu succes împrejurările istorice concrete în care doctorandul și-a elaborat teza, autorul adaugă o listă bibliografică utilă în ce privește activitatea științifică a istoricului Bujor Surdu. Și mai evidentă apare valoarea de model a vieții desfășurate de acest militant național în introducerea biografică elaborată de Alexandru Onojescu, intitulată *Visarion Roman. O viață între succese și iluzii*. Studiul biografic reprezintă o reușită trecere în revistă a coordonatelor activității lui Visarion Roman, întregită cu referințe preluate din contribuțiile unor istorici care au studiat aspecte ale vieții sale, în special după elaborarea tezei de doctorat de către Bujor Surdu. Tabelul cronologic anexat etapizează fazele principale ale vieții lui Visarion Roman.

Este util acest lucru, întrucât capitolul prim al tezei de doctorat elaborate de Bujor Surdu cuprinde, în mod firesc, biografia lui Visarion Roman. Se insistă – în această parte a lucrării – mai mult asupra vieții personale, asupra relațiilor de familie. Reiese că Visarion Roman a avut parte de o situație materială extrem de modestă de-a lungul întregii sale vieți, nereușind să dobândească susținere suficientă în contextul social-politic al epocii. Aceasta cu atât mai mult, cu cât nu se sfia să-și susțină opiniile personale cu hotărâre în fața oricui, ajungând în conflict cu personalități influente ca Andrei Șaguna. Pe de altă parte, a reușit să dobândească sprijinul relativ constant al lui George Barițiu, insuficient însă pentru a obține susținere în rețeaua instituțională oficială, cu atât mai mult, cu cât se opunea sistemului politic dualist austro-ungar. S-a alăturat deci aripii pasiviste din mișcarea națională românească.

Autorul insistă asupra faptului că, datorită condiției materiale modeste, Visarion Roman nu a reușit să-și desăvârșească instrucția școlară la nivelul necesar, deși era înzestrat cu inteligență, hărnicie și putere de muncă deosebite, recunoscute chiar și de adversarii săi. Nu a putut deci căpăta un post bine plătit în învățământul românesc, dar a ajuns primul bibliotecar al Astreii, iar în 1877 a devenit membru corespondent al Academiei Române. Neavând susținere oficială, Visarion Roman a fost nevoit să recurgă la rețeaua economică particulară. Întrucât aceasta se afla abia în faza de constituire, Visarion Roman a avut energia necesară de a întemeia primele instituții de credit românești din Transilvania, *Societatea de păstrare și împrumut din Rășinari* și *Banca Albina*. El însuși a avut puțin de câștigat de pe urma acestui fapt, dar Banca Albina a contribuit la întreținerea familiei după moartea sa neașteptată. Activitatea ziaristică i-a adus, de asemenea, anumite venituri și l-a pus totodată în legătură nemijlocită cu frământările politice ale vremii, el fiind un militant marcant al mișcării naționale românești.

Autorul dedică, de altfel, un capitol special acestui domeniu de activitate al lui Visarion Roman, intitulat *Activitatea politică*. Energia, hotărârea de luptă și clarviziunea au călăuzit faptele lui

Visarion Roman în acțiunile inițiate pentru afirmarea opiniei publice românești din Ardeal, chiar dacă el s-a menținut în mod formal pe plan secundar, lucrând în numele lui George Barițiu și Ilie Măcelariu, care trebuiau feriți de eventualele represii ale autorităților dualiste. Momentul culminant al contribuției lui Visarion Roman la conturarea noii tactici politice a elitei române din Transilvania l-a reprezentat conferința de la Miercurea din martie 1869, care urma să adopte o hotărâre cu privire la tactica de recomandat în cursul alegerilor parlamentare din același an. După cum se știe, guvernul a decis pentru Transilvania un sistem electoral revoluționar care diminuea în mod evident posibilitățile de reprezentare românilor, astfel că majoritatea frunțașilor români se pronunțau pentru ne reprezentarea la alegeri. Guvernul maghiar a încercat să-i determine pe mitropoliții români să acționeze pentru a-i convinge pe români să participe la alegeri.

Frunțașii români din Ardeal trebuiau să ia deci o decizie în ce privește tactica electorală, iar în aceste condiții inițiativa lui Visarion Roman pentru convocarea conferinței de la Miercurea s-a dovedit decisivă pentru evoluția viitoare a mișcării naționale românești. Istoricul Bujor Surdu scoate în evidență dibăcia cu care a acționat Visarion Roman cu acest prilej pentru a asigura victoria aripii pasiviste, deși adepții mitropolitului Andrei Șaguna au luat parte la adunare. Tot astfel reiese că, de fapt, adepții activismului au adoptat o atitudine resemnată, fără a insista în mod deosebit pentru a impune participarea la alegerile parlamentare. Autorul remarcă o nouă tendință în mișcarea politică românească, întrucât preeminența în cadrul ei a trecut din mâna liderilor bisericești în cea a elitei politice mirene. Dar această elită politică a avut un anumit preț de plătit după triumful de la Miercurea, întrucât Partidul Național Român din Ardeal, care s-a format tot atunci, a fost interzis din activitate. În cele ce urmează, Bujor Surdu semnaleză o anumită scădere a interesului manifestat de Visarion Roman pentru viața politică, atenția sa fiind orientată cu precădere spre domeniul economic de activitate, în scopul înființării instituțiilor de credit românești. Se remarcă în acest sens că o expunere prea evidentă în prim-plan politic ar fi pus în primejdie dezvoltarea liniștită a băncilor nou înființate.

Activitatea financiară a militantului român este studiată într-un capitol aparte, intitulat *Economistul Visarion Roman*, capitol căruia autorul îi dă o atenție deosebită. Scoate în evidență faptul că Visarion Roman a manifestat interes pentru problemele cooperăției încă din tinerețe, când a fost numit redactor responsabil la „Telegraful român.” Tocmai de aceea, Bujor Surdu combate opinia potrivit căreia Visarion Roman s-ar fi inspirat de la cooperatorii sași, atunci când a înființat *Societatea de păstrare și împrumut din Rășinari* în anul 1868. Tot astfel reiese că Visarion Roman a conceput băncile cooperatiste nu pentru a-și îmbunătăți propria situație materială, ci pentru a servi necesitatea de credit ale păturilor largi ale populației românești, îndeosebi ale țărănimii. El a făcut parte dintre acei clarvăzători care și-au dat seama că fără sprijin economic, asigurat din resursele proprii, românii nu vor dobândi emanciparea politică și culturală. În acel moment – în deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea – niciun frunțaș român nu era conștient de acest lucru, subliniază Bujor Surdu. De aceea, numai printr-o asiduă persuadare a reușit Visarion Roman să se asigure de sprijinul altor frunțași români pentru realizarea proiectelor sale. El s-a gândit la înființarea unor societăți de credit care să patroneze activitatea economică a tuturor românilor din Transilvania, tocmai de aceea, înființarea Societății de păstrare și împrumut de la Rășinari a reprezentat pentru Visarion Roman doar un prim pas, un experiment, pe care l-a abandonat, atunci când a dobândit suficientă experiență pentru a trece mai departe. Dar plecarea lui Visarion Roman a dus la un recul imediat în activitatea Societății de la Rășinari.

Bujor Surdu prezintă proiectele ample inițiate de Visarion Roman în anii următori, cum ar fi Societatea pentru înaintarea stării materiale a poporului român din Transilvania, care ar fi trebuit înființată cu sprijinul lui George Barițiu și Ioan Rațiu. Tot astfel descrie încercările nereușite ale lui Visarion Roman de a transforma Banca de asigurare „Transilvania” într-o întreprindere preponderent românească, deși ea a fost inițiată și dirijată de oamenii de afaceri sași. Visarion Roman și-a dat seama că institutele de credit pentru români trebuiau întemeiate de ei înșiși, tocmai de aceea a proiectat întemeierea unei „Bănci populare transilvane”, în 1869, apoi a unui „institut de credit pentru agronomi”, denumit Concordia. Toate aceste încercări sunt prezentate în amănunt, iar Bujor Surdu dă

dovadă de temeinice cunoștințe de terminologie bancară, de capacitatea de a pătrunde și a interpreta acțiunile eminentului militant român. Ele sunt de folos, atunci când Bujor Surdu trece la descrierea acțiunilor întreprinse în vederea înființării Băncii Albina, considerată momentul culminant al activității de economist a lui Visarion Roman. Autorul subliniază că Visarion Roman a trebuit să creeze el însuși mai mulți termeni tehnici pentru activitatea bancară, întrucât până atunci aceștia nu au existat în limba română. Numai după ce a realizat și acest lucru, a putut finaliza proiectul de statute, care a fost studiat în amănunt de un comitet provizoriu, care l-a desemnat ca viitor director pe Visarion Roman. Statutele viitoarei bănci au fost aprobate numai după numeroase tergiversări de către guvernul maghiar, cu sprijinul substanțial al membrilor familiei Mocioni și al unei părți însemnate a elitei politice și economice românești. Aflăm însă cu surprindere că mitropolitul Andrei Șaguna s-a opus cu înverșunare înființării unui institut românesc de credit, atacându-l sistematic pe Visarion Roman în coloanele ziarului „Telegraful român.” Spre deosebire de acesta, „Gazeta Transilvaniei” și George Bariț l-au sprijit cu consecvență. Ulterior s-a trecut la subscrierea acțiunilor și reiese că Anton și Alexandru Mocioni au avut o contribuție substanțială la constituirea capitalului social. Din punctul de vedere al istoriei sociale ardelenesti, este foarte interesant tabelul referitor la profesiunea celor care au subscris acțiunile, preluat de Bujor Surdu din calendarul „Amicul poporului.” Reiese că majoritatea acțiunilor au fost subscrise de „economi și proprietari”, „amploriași și notari comunali”, preoți, comercianți și avocați, care au reprezentat 70% din numărul de acționari. Aceasta reprezintă un important indiciu asupra păturii de mijloc românești din Transilvania, care era în curs de constituire. În cele din urmă Banca Albina și-a inaugurat activitatea în anul 1872 și iarăși aflăm cu surprindere că anumite personalități românești n-ar fi dorit ca Visarion Roman să figureze în conducerea băncii, în pofida stăruințelor sale de a-i da viață. Activitatea băncii a adus un succes financiar de la bun început și ea a rezistat și în condițiile crahului financiar din Austro-Ungaria, care a izbucnit în anul 1873, paralizând sistemul de credit timp de mai mulți ani. Totuși, Bujor Surdu nu arborează o atitudine triumfalistă în demersul său științific, dezvoltând și unele eșecuri, ca de exemplu încercarea de a înființa reuniuni de credit cooperatiste la sate. Tot astfel sunt zugrăvite diferitele conflicte de interese care au apărut datorită cercurilor de influență care au divizat în mod inevitabil pe oamenii de afaceri români. Un important succes a înregistrat însă Banca Albina în domeniul creditelor ipotecare, astfel încât românii au ajuns să achiziționeze suprafețe însemnate de teren cultivabil în Ardeal. Tot astfel, cu sprijinul sau după modelul Albinei, au luat naștere numeroase alte instituții de credit românești în Transilvania. Bujor Surdu face o scurtă incursiune în activitatea Albinei și după moartea lui Visarion Roman, în 1885, și subliniază că rețeaua bancară a dus la o anumită emancipare economică a românilor din Ungaria. Considerăm că activitatea economică a lui Visarion Roman este descrisă în cel mai reușit capitol al lucrării de doctorat, întocmit cu deosebită acuratețe de Bujor Surdu.

Acțiunile politice și economice intense i-au alimentat lui Visarion Roman convingerile ferme, pe care dorea să le afirme în fața unui public cât mai larg, astfel încât el a năzuit timp de câteva decenii la editarea unui cotidian care să se adreseze tuturor românilor din Ardeal. Bujor Surdu înfățișează și străduințele de natură jurnalistică ale lui Visarion Roman, începând cu colaborarea la „Telegraful român” și până la repetatele încercări de a edita un cotidian la Sibiu, sub egida Partidului Național Român. Tot astfel considera că idealurile politice ale ardelenilor trebuie înfățișate și cititorilor din România, lucru pe care l-a înfăptuit în coloanele ziarului „Românul”, editat de C. A. Rosetti. Un capitol aparte este dedicat activității publicistice a lui Visarion Roman, capitol care dă impresia că nu s-a păstrat în întregime. De altfel, în bogata anexă care însoțește teza de doctorat sunt publicate numeroase documente care ar fi putut întregi informațiile din acest capitol. Întreaga corespondență de presă realizată de Visarion Roman în coloanele ziarului „Românul” a fost recent reconstituită de Vlad Popovici și Alexandru Onojescu și este în curs de editare într-un volum separat. Din păcate, teza de doctorat nu s-a păstrat în întregime, căci în subtextul manuscrisului se fac trimiteri la capitolul intitulat *Activitatea pedagogică*, care nu a putut fi identificat de editori. Chiar și așa, disertația elaborată cu deosebită temeinicie de Bujor Surdu reprezintă o frescă amplă și veridică a vieții și activității lui Visarion Roman, militant de frunte al românilor ardeleni. Deși teza de doctorat în sine ar fi trebuit să marcheze doar debutul activității de cercetător științific a lui Bujor Surdu, ea

este elaborată cu asemenea cunoaștere a meșteșugului istoriei, încât reprezintă un îndrumar metodologic și pentru tinerii cercetători din zilele noastre. Pe de altă parte, ea a fost elaborată în împrejurări social-economice și politice potrivnice. În condițiile inflației galopante postbelice nu se mai puteau face în vederea documentării deplasări de lungă durată în alte localități, care implicau cheltuieli de nesuportat. Din această cauză, autorul nu a putut identifica toate sursele documentare, pentru a obține informații exhaustive, precum și-ar fi dorit. Noile izvoare de informații cu privire la viața și activitatea lui Visarion Roman, Ilie Măcelaru și alți militanți români au devenit utilizabile în ultimul timp, ceea ce face posibilă și necesară elaborarea unor noi lucrări de amploare. Tânărul istoric Alexandru Onojescu și-a asumat această sarcină, sub îndrumarea competentă a profesorului universitar Nicolae Bocșan, prestigiosul profesor al Universității „Babeș-Bolyai”. Profesorul Nicolae Bocșan este în egală măsură un prețuitor al personalității științifice a lui Bujor Surdu, cât și un admirator al staturii istorice a lui Visarion Roman.

În acest chip, a luat naștere o nouă disertație doctorală, care scoate încă o dată în evidență rolul deținut de Visarion Roman, alături de alte personalități, în acțiunile elitei românești din Transilvania în a doua parte a secolului al XIX-lea.

Ludovic Báthory

Gabriel ASANDULUI, A.C. Cuza. Politică și cultură, Iași, Edit. Fides, 2007, 336 p., 7 anexe

Pe tematica antisemitismului românesc și a promotorilor acestuia istoriografia românească s-a îmbogățit cu un nou titlu. Profesorul ieșean Gabriel Asandului ne propune lucrarea *A.C. Cuza. Politică și cultură*, tipărită de Editura Fides, din Iași. „Patriarh al antisemitismului românesc” cum a fost numit, A.C. Cuza nu s-a bucurat de o analiză de proporții până acum în spațiul istoriografic, astfel încât salutăm ca binevenit acest demers științific. O tematică atât de vastă, prin multitudinea de titluri, volume de documente, dar și păreri pro și contra, ca aceea a antisemitismului românesc, ar putea genera o reținere față de necesitatea unei astfel de cărți. Însă personalitatea liderului de partid, parlamentarului, ideologului, profesorului universitar Alexandru C. Cuza nu s-a bucurat în istoriografia noastră de o analiză amplă, astfel încât considerăm apariția acestei lucrări pe deplin justificată.

După o concisă *Introducere* (p. 7-13), autorul ne propune un prim capitol, *A.C. Cuza – omul și opera* (p. 14-86), structurat în patru secțiuni. Prima, *Schiță biografică*, surprinde prin elucidarea originilor lui A.C. Cuza, deși nedovedite clar. Subcapitolul conține detalii semnificative ale vieții sale, dar și episoade peste care se trece prea repede. Al doilea subcapitol, *Activitatea didactică*, și el interesant, ni-l prezintă pe A.C. Cuza în postura de profesor universitar și decan al Facultății de Drept de la Iași, însă nu ne relevă nimic despre activitatea sa de până în 1901, anul debutului în cariera universitară. Profesorul ieșean apare din paginile cărții prins între pedagogul și administratorul pedant și desăvârșit, și scandalurile publice în care, cu voia sau fără voia lui, a intrat. De la conflictul de debut cu N. Basilescu, membru în comisia universitară de admitere a lui Cuza care l-a respins, și mult mai cunoscutele conflicte cu Rectoratul Universității, în scandaluri de corupție sau în „cazul Corneliu Zelea Codreanu”, profesorul ieșean apare ca o personalitate puternică, dar totodată controversată a mediului universitar românesc. Spre concluziile acestea, ne arată Gabriel Asandului, ne duce și 3. *Activitatea științifică*. Polemica cu N. Basilescu a fost întrecută de un scandal mult mai mare, cu ziaristul Emil Socor. Acuzat de plagiat, A.C. Cuza s-a apărat în justiție, presa vremii comentând îndelung cazul. În rest, din aceste pagini reiese că A.C. Cuza a fost un profesor excelent, care își stăpânea bine materia pe care o studia și o predă, fără să fie un savant și un cercetător de mare finețe al studiilor economice. După cum ne spune și Gabriel Asandului, a avut și preocupări gazetărești, atât în plan cultural-literar, cât și pe plan politic. Însă 4. *Activitatea publicistică* tratează doar primul domeniu al activității sale. Colaborator la diverse reviste între care „Contemporanul”, „Convorbiri literare”, „România Jună”, „Neamul românesc”, Cuza a avut o bogată activitate în plan cultural și